

Az ötödik lengyel irodalmi Nobel-díjas: Olga Tokarczuk¹

Czövek Ágnes

tanár, irodalomtörténész

Olga Tokarczuk (1962–) *Bardo. A betlehem (Bardo. Szopka)* című elbeszélésének cselekménye egy kisvárosi betlehem „élete” körül forog. A betlehem nemcsak a megszületett Megváltó piciny szállása, hanem e köré a jászol köré egy egész kis miniatűr világ épült ki a hosszú évek alatt: a jászolnál ott van a három király, de már Judás is felbukkan, vagy Pilátus, éppen úgy, mint az odvába bújó nyúl, repülő madarak, dolgozó bányászok, gyárak, falvak, utak, azok mellett legelésző tehenek stb. És mindez még mozgott is, ha bekapcsolták a betlehem szerkezetét.

A *medve pillanata (Moment niedźwiedzia, 2012)* című esszékötet egyik fejezetében ismét felbukkan ez az elbeszélés: az író az azt meséli el, hogy meghívják Bardoba (ebbe az alsó-sziléziai városkába), a betlehemek karácsonyi fesztiváljára, ahol tulajdonképpen a saját szövegének válik részévé. Olyan dolgok hangzottak el a fesztiválon, amiket ő maga írt meg, saját írói intuíciója volt. Udvariisan tiltakozott, hogy amit ő leírt, csak fikció, ám az egyik bardoi lakos büszkén válaszolta, hogy a nagymamája is emlegette ama bizonyos régi betlehemet, amiről az elbeszélés szól. Az író végképp megadja magát, amikor ebédre olyan mandulás pizstrángot tálalnak fel, mint az ő elbeszélésében.

„Nem történhet jobb, mint ez a fesztivál, mint ez a mandulás pizstráng egy író számára. Semmiféle recenzió, semmiféle, a nagy díjátadó termek kulisszáiban szerzett presztízs, semmiféle óriási példányszám, semmiféle idegen nyelvű megjelenés.”²

Néhány évvel később Olga Tokarczuk megkapta a 2018-as év irodalmi Nobel-díját (2019-ben hirdették ki a megelőző év díjazottját is, mivel 2018-ban nem osztotta ki a díjat a Svéd Királyi Tudományos Akadémia.)

A fenti „kis történetből” talán érzékelhető, hogy Tokarczuk művészete a kortárs lengyel irodalomban komoly súllyal van jelen. Nemcsak azok foglalkoznak vele, akik szeretnek olvasni, netán hivatásukhoz tartozik, hanem az

¹ A folyóirat ez évi 3. számában megjelent Molnár István – Bazsa György: *Lengyel és lengyelnek (is) tartott Nobel-díjas írók, tudósok, politikusok* – c. írás kiegészítése.

² Olga Tokarczuk: *Pstrąg w migdalach (Mandulás pizstráng)* in: *Moment niedźwiedzia*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa, 2012; 129.

ún. átlagember is. Már csak azért is, mert az író nő közéleti tevékenysége is jelentős, erre azonban nem szeretnék kitérni.

Annál fontosabbnak tartom a betlehemes történet másik üzenetét, mely Tokarczuk művészetének egyik kulcskérdése: a valóság. Természetesen pszichológusként és íróként próbálja megragadni a valóság mibenlétét, például a korábban emlegetett esszéjében is. Azonban sokkal izgalmasabb az, ahogyan műveiben játszik a valósággal. A *Begunok (Bieguni, 2007)* című regényéről például ezt írja a szerző: „Ez a könyv igyekszik hű lenni a világról való tapasztalataink kakofóniájához és diszsonánsságához, mivel a világot lehetetlen egységessé tenni, mivel a világ kaotikus, darabjaira hulló, és újabb konfigurációba rendeződő.” A *Begunok* az utazás apoteózisa, sok-sok történet, melyek központi témája az úton levés. Folyton úton kell lennünk, hogy megismerjük, megéljük a valóságot, a világot, mivel a helyben maradás, a változatlanóság, a folytonos előre törekvés hiányának eredménye: a halál.

Tokarczuk műveiben nem csak a különböző reáliák léteznek egymás mellett. Ugyanilyen jelentőséggel bírnak történeteiben a mítoszok, legendák vagy akár az álmok, egyszerűen a nemmindennapi, amit érzékeinkkel nem tudunk feldolgozni. A *Nappali ház, éjjeli ház (Dom dzienny, dom nocny, 1998)* című regény, amely leginkább az álmok struktúrájára épül, és mintegy megállás nélkül hömpölyög előre a cselekménye, hemzseg az ilyen történetektől (a farkasemberré vált történelemtanárról, vagy Szent Kummernis, a szakállas nő története, akinek arca Krisztus arcát tükrözi; a téli álmodó öregasszony esete stb.). Az *E.E. (1995)* című regény hősnője például csodás képességek birtokába jut, de ugyanígy említhetnénk számos novellát a *Bizarr történetek (Opowiadania bizarne, 2018)* vagy a *Sok dobon játszani (Gra na wielu bębenkach, 2001)* című kötetekből, mint a csoda megnyilvánulásait.

Az író nő több munkájában a narráció különösen fontos szerepet kap. A narrátor az, aki összefogja a különböző történeteket, ő biztosítja a rendezettséget a látszólag különböző történetek között. Ez persze nem új a nap alatt. A már említett *Begunok*, a *Nappali ház, éjjeli ház*, illetve bizonyos tekintetben az *Őskor és más idők (Prawiek i inne czasy, 1996)* című regény is ide sorolható, bár utóbbiban a történetek ugyanazon helyszínre is igen fontos összefogó szereppel bír. A mindentudó, a történéseket elvontabb jelentésekbe ágyazni próbáló narrátor nyelve a művekben nagyon letisztult, egyszerű, ugyanakkor gyakran metaforákkal élő és a feltett kérdéseket nyitva hagyó, gondolkodásra késztető. Tokarczuk maga mondja több interjújában is, hogy az irodalom egy sajátos, metaforikus kommunikáció. Nála ezeknek a metaforáknak a megfejtése, és nem a nyelvi bonyolultság adja az olvasás élvezetét, amit sokan nagyon kedvelnek könyveiben, és ugyancsak sokan nem szeretnek, ezért ezek az olvasók nem is „bírnák végigolvasni” a könyveit. Az egyszerű, letisztult nyelvhasználat ékes bizonyítéka, hogy az író nő a Lengyel Nyelv és a Lengyelség Nagykövete

(Wielki Ambasador Polsczyzny), mely címet nemcsak művei nyelvezetéért kapta, hanem azért is, mert könyveiben nagyon jól párosul a lengyelség, az ún. helyi problémák, helyzetek, konfliktusok láttatása az unverzalitással.

Még egy jellegzetességre hívnám fel a figyelmet Tokarczuk művészetével kapcsolatban: az idő igen fontos szerepére. Sok történetét a múltba helyezi, pl. ilyen a *Jakub könyvei* (*Księgi Jakubowe*, 2014), mely a 18. században élt Jakub Frank önjelölt messiás történetét meséli el, az *Őskönyv nyomában* (*Podróż ludzi Księgi*, 1993) cselekménye is a 17. században játszódik. Ennek a pikareszk regénynek a hősei a Könyvek Könyvének keresésére indulnak, amely az Abszolút Igazság letéteményese. Egyes novellái a jövőben játszódhatnak, pl. a *Bizarr történetekben* a *Transfugium*, *A látogatás* (*Wizyta*) vagy az *Emeri ünnepek rendje* (*Kalendarz ludzkich świąt*). Természetesen a jelenben játszódók is vannak, ilyen pl. a hamarosan magyarul is megjelenő „morális krimi”, a *Hajtsad ekédet a holtak csontjain át* (*Prowadź swój plug przez kości umrąłych*, 2009), melyben állatok gyilkolják a helyi lakosokat, legalábbis úgy tűnik.

Az idővel való játék szempontjából kiemelkedik az a könyv, amelyért többek között Tokarczuk megkapta az adott év legjobb könyvéért járó, Lengyelországban igen nívósnak számító Nike-díjat 1997-ben (később még többször is kiérdemelte ezt az elismerést): *Őskor és más idők*. A regény magyar fordítása után következő tanulmányból idézek: „*Őskor egy hely – így szól a regény első mondata – a világmindenség közepén.*» A következő mondatokból kiderül, hogy Őskor azonosítható, vagy legalábbis rokonítható a Genézis könyvében szereplő Édenkerttel (...) Olga Tokarczuk regényét – a látomások szuggesztív ereje, gondolati mélysége és költőisége mellett – az teszi kiváló alkotássá, hogy az író az *első mondatba foglalt nagyon erős állításnak megtalálta a történetformáló konzekvenciáit.*”³

Magyarországon szerencsére már több kötetét is megjelentették, igen jól sikerült fordításokban. A Nobel-díj bizonyára jobban elősegíti majd akár az egész eddigi életmű magyar nyelven való megjelenését. Magyarul kiadott kötetei: *Az Őskönyv nyomában* (2000), *Sok dobon játszani* (2006), *Őskor és más idők* (2011), *Nappali ház, éjjeli ház* (2014), *Bizarr történetek* (2018), *Hajtsad ekédet a holtak csontjain át* (2019).

³ Márton László: *Idő, tér, táj* (az *Őskor és más idők* utószava), Budapest, 2011; kiemelés tőlem – Cz. Á.